

ระบบการศึกษาการแพทย์แผนไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน

วัฒนา ชยรัช^{1*}

บทคัดย่อ

ก่อนมีพระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466 ความรู้เพื่อการเป็นหมอมาจากการสืบทอดและการศึกษาด้วยตนเอง จนกระทั่งพระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2479 กำหนดให้เป็นการอบรมถ่ายทอดระหว่างครูผู้รับมอบตัวศิษย์กับผู้มอบตัวเป็นศิษย์ และภายใต้พระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542 ในปี พ.ศ. 2550 กำหนดให้ต้องอบรมหรือถ่ายทอดความรู้ผ่านสถาบันหรือสถานพยาบาลและจากสถาบันอุดมศึกษา เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556 การประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยมีการอบรมถ่ายทอดความรู้โดยสถาบันหรือสถานพยาบาลและสถาบันอุดมศึกษาที่สภาการแพทย์แผนไทยรับรอง ส่วนการประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์อบรมถ่ายทอดความรู้โดยสถาบันอุดมศึกษาที่สภาการแพทย์แผนไทยรับรองเท่านั้น การอบรมถ่ายทอดความรู้ให้ผู้เรียนทั้งด้านภูมิปัญญาทางการแพทย์แผนไทยกับการใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ในการหาหลักฐานเชิงประจักษ์ทางการแพทย์เป็นภารกิจหนึ่งของสถาบันอุดมศึกษา การแพทย์แผนไทยมีความหลากหลายในการประกอบวิชาชีพ สภาการแพทย์แผนไทยจึงมีบทบาทสำคัญในการสงวนจุดต่างแสงจุดดีเพื่อคุ้มครองประชาชนจากการรับบริการทางการแพทย์แผนไทย

คำสำคัญ : การแพทย์แผนไทย การแพทย์แผนโบราณ วิชาชีพการแพทย์แผนไทย

¹สาขาวิชาการแพทย์แผนไทย คณะสหเวชศาสตร์ มหาวิทยาลัยปทุมธานี ประเทศไทย

*ผู้รับผิดชอบบทความ อีเมล : vadhana.j@ptu.ac.th

Thai traditional medicine education system from the past to present

Vadhana Jayathavaj^{1*}

ABSTRACT

Before Medical Act B.E. 2466, knowledge of being a doctor came from inheritance and self-study. Until Control of Healing Arts Practices Act B.E. 2479, it was scheduled to be a training transfer between teachers who surrendered to students and those who surrendered as disciples. And under Healing Arts Practices Act B.E. 2542 in the year 2007, it was required to train or transfer knowledge through institutions or medical clinics and from higher education institutions. When the Thai Traditional Medicine Profession Act was promulgated, B.E. 2556, the practice of Thai traditional medicine had training and knowledge transfer by institutions or medical clinics and higher education institutions accredited by the Thai Traditional Medical Council (TTMC), but the applied Thai traditional medicine is in higher education institutions only. Training in Thai traditional medical wisdom and modern scientific methods to obtain medical evidence is a mission of the higher education institutions. Training and transferring knowledge to learners in both Thai traditional medical wisdom and the use of modern scientific methods in finding medical evidence is one of the missions of higher education institutions. Thai traditional medicine has a wide range of professions. The Thai Traditional Medical Council therefore plays an important role in preserving different points to seek good points in order to protect people from receiving Thai traditional medical services.

Keywords: Thai Traditional Medicine, Ancient Medicine, Thai traditional medicine profession

¹Faculty of Allied Health Sciences, Pathumthani University

*Corresponding author: E-mail: vadhana.j@ptu.ac.th

บทนำ

การประกาศใช้พระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556 ทำให้มีการจัดตั้งสภาการแพทย์แผนไทยเพื่อส่งเสริมการประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยและการประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์ กำหนดและควบคุมมาตรฐานและจริยธรรมของผู้ประกอบวิชาชีพ¹ ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 55 รัฐต้องดำเนินการให้ประชาชนได้รับบริการสาธารณสุขที่มีประสิทธิภาพอย่างทั่วถึงเสริมสร้างให้ประชาชนมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรคและส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาด้านแพทย์แผนไทยให้เกิดประโยชน์สูงสุด การให้ความสำคัญในการพัฒนาสมุนไพรเพื่อการพึ่งพาตนเองและเศรษฐกิจตามแผนยุทธศาสตร์ชาติด้านสมุนไพร² และประกาศ เรื่อง ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561 - 2580) มีสาระสำคัญด้านการส่งเสริมการปลูกสมุนไพรเป็นพืชเศรษฐกิจตามความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมในพื้นที่ เพื่อการผลิตและแปรรูปสำหรับอุตสาหกรรม การแพทย์ การสร้างเสริมสุขภาพ และพัฒนาต่อยอดสู่อุตสาหกรรมอื่น ๆ การผลิตบุคลากรด้านแพทย์แผนไทยและบริการเชิงสุขภาพอื่นที่มีทักษะภาษา และได้รับการรับรองมาตรฐานวิชาชีพให้เพียงพอต่อทิศทางของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ³ นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562⁴ ที่ล้วนส่งผลต่อการที่ต้องพัฒนาองค์ความรู้ และการอบรมถ่ายทอดความรู้เพื่อผลิตผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

บทความนี้นำเสนอการอบรมถ่ายทอดความรู้ทางการแพทย์แผนไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยจำแนกการอบรมถ่ายทอดความรู้ก่อนและหลังการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการประกอบโรคศิลปะ เริ่มตั้งแต่การประกาศใช้พระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466⁵ พระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2479⁶ พระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542⁷ พระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์ไทย พ.ศ. 2556¹ การประกันคุณภาพการศึกษาภายใน และกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการประกอบวิชาชีพ เพื่อเป็นข้อมูลการอบรมถ่ายทอดความรู้ในวิชาชีพการแพทย์แผนไทยที่มีความแตกต่างหลากหลายภายใต้กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ประวัติการศึกษาของไทย

ภาษาเขียนของคนไทยเกิดขึ้นหลังจากที่คนไทยสร้างเมืองของตนเอง เมื่อปี พ.ศ. 1826 โดยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช กษัตริย์องค์ที่ 3 ของเมืองสุโขทัย⁸ การศึกษาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี (พ.ศ. 1781-1921) เป็นการศึกษาแผนโบราณ ซึ่งเจริญรอยสืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว ในสมัยกรุงสุโขทัย รัฐ และวัด รวมกันเป็นศูนย์กลางแห่งประชาคม กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐและวัดย่อมเป็นการสอนประชาคมไปในตัววิชาที่เรียนคือ ภาษาบาลี ภาษาไทย และวิชาสามัญขั้นต้น สำนักเรียนมี 2 แห่ง คือ วัดเป็นสำนักเรียนของบรรดาบุตรหลานขุนนางและราษฎรทั่วไป มีพระที่เชี่ยวชาญภาษาบาลีเป็นครูผู้สอน เพราะสมัยนั้นเรียนภาษาบาลีกันเป็นพื้น ใครรู้พระธรรมวินัยแตกฉานก็นับว่าเป็นปราชญ์ ส่วนสำนักราชบัณฑิตสอนแต่เฉพาะเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการเท่านั้น

สมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนา โปรดให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ในคราวนั้นพระองค์ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่องของวิชาต่าง ๆ ว่ายังไม่มีสถานที่ใดที่จะศึกษาเล่าเรียนได้ ส่วนใหญ่มีการสอนกันเฉพาะภายในครอบครัวหรือวงศ์ตระกูลและนิสิตคนไทยก็หวงแหนวิชาความรู้ที่ตนมีอยู่ไม่ยอมถ่ายทอดให้แก่คนทั่วไปเพื่อเป็นวิทยาทาน ทำให้วิทยาการต่าง ๆ ต้องสูญหายไป จึงโปรดให้ นักปราชญ์ ราชบัณฑิต ผู้เชี่ยวชาญในวิชาการต่าง ๆ มาร่วมจารึกวิชาการโดยสาบานตนว่าจะไม่ปกปิดหรือทำให้วิชาความรู้บิดเบือนไปแล้วจารึกความรู้ดังกล่าวลงในแผ่นศิลา สร้างเป็นรูปปั้นและเขียนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง เพื่อเป็นการถ่ายทอดวิชาความรู้สืบไปในภายหน้าโดยได้นำไปประดับไว้ตามระเบียบวัดพระเชตุพน การรวบรวมสรรพวิทยาทั้งด้านศิลป์ ด้านอักษรศาสตร์ และ ด้านการแพทย์ โปรดให้จารึกตำรายาและตำราการนวดไว้รอบระเบียบพระอุโบสถและศาลาราย ตลอดจนหล่อรูปฤๅษีคัตตนเพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนได้ศึกษาและนำไปใช้ยามเจ็บป่วย วัดโพธิ์จึงเปรียบเสมือนกับเป็นมหาวิทยาลัยเปิดซึ่งผู้ที่สนใจสามารถเข้าไปค้นคว้าความรู้ได้ตลอดเวลา ในปี พ.ศ. 2554 จารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามได้รับการขึ้นทะเบียนรับรองให้เป็นมรดกความทรงจำแห่งโลก (Memory of the World) จากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การยูเนสโก⁹ นอกจากนี้ พระองค์ท่านทรงให้มีการแต่งแบบเรียนภาษาไทยขึ้นอีก 2 เล่ม ได้แก่ หนังสือประถม ก กา และประถม มาลา ช่วงนี้การศึกษาของประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากประเทศทางตะวันตก ซึ่งนายแพทย์ ดี บี บริดเลย์ (Dr. D.B. Bradley) ได้นำวิชาการแพทย์สมัยใหม่มาเผยแพร่ เช่น การผ่าตัดรักษาคนไข้ และได้ริเริ่มนำแท่นพิมพ์มาตั้งโรงพิมพ์เพื่อพิมพ์หนังสือเป็นภาษาไทย การจัดตั้งโรงพิมพ์หนังสือไทยนี้ได้สร้างประโยชน์อย่างมากแก่การศึกษาไทย เนื่องจากทำให้ประเทศสามารถผลิตหนังสือเรียนภาษาไทยได้เป็นจำนวนมาก

พ.ศ. 2405 สมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้จ้างนางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonowens) เข้ามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษแก่พระราชโอรส และพระราชธิดา แต่สอนอยู่ได้ไม่กี่ปี นางเลียวโนเวนส์ก็กลับไป¹⁰ การศึกษาแผนโบราณหนักไปทางวิชาอักษรศาสตร์ เป็นการศึกษาที่อนุโลมตามแบบแผนและประเพณีไม่มีการค้นคว้าทางธรรมชาติหรือวิทยาศาสตร์ ส่วนวิชาชีพ เช่น วิชาช่างฝีมือต่าง ๆ มีช่างถม ช่างทอง ช่างแกะ ช่างปั้น วิชาแพทย์แผนโบราณ และวิชาอาชีพอื่น ๆ นั้นเรียนกันในวงศ์สกุลและตามท้องถิ่น เป็นการศึกษาแบบสืบทอดกันมา ในกรุงเทพฯ มีท้องถิ่นสำหรับฝึกและประกอบอาชีพ การศึกษาไทยในสมัยนี้จึงเปลี่ยนรูปจากแบบไม่เป็นทางการ เป็นการศึกษาที่มีระบบมีระเบียบแบบแผน (Formal education)¹¹

ก่อนพระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466

พระสังฆราช ฌอง-บัปติสต์ ปัลเลอกัว (Monseigneur Jean-Baptiste Pallegoix)¹² เล่าเรื่องการแพทย์สมัยต้นรัตนโกสินทร์เกี่ยวกับการจัดหน่วยงานแพทย์และการรักษาพยาบาลของทางราชการ และรักษาโรคของประชาชนทั่วไป ใน บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม (Memoiresur la Mission de Siam) ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2396 ดังนี้

“... มีข้าราชการดำรงตำแหน่งเป็นเจ้ากรมหลวงราชการแผนกนี้แบ่งออกเป็นหลายสายผลัดเปลี่ยนเวรกันเข้าประจำการมีหน้าที่ในพระบรมมหาราชวังทั้งกลางวันและกลางคืน เพื่อให้การพยาบาลแก่บุคคลในราชสำนัก ติดตามไปในกองทัพหรือติดตามเจ้านายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เมื่อไปราชการท้องที่ หมอเหล่านี้ได้รับพระราชทานเงินปีจากพระเจ้าแผ่นดินและตำแหน่งก็ตกทอดไปถึงชั้นลูกหลาน หมอหลวงนี้แบ่งออกเป็นสองประเภท คือ หมอรักษาโรค (ชาวบ้านเรียกว่า โรคภายใน) หมอผ่าตัด (ชาวบ้านเรียกว่า หมอรักษาบาดแผล) ... นอกจากหมอหลวงแล้วยังมีหมอเซลยศักดิ์อีกเป็นอันมากที่ไม่ต้องเรียนอะไรนักหนา ไม่มีปริญญาบัตรอะไรทั้งนั้น ตั้งตนเป็นหมอ เพียงซื้อตำราหรือวิธีปรุงยามาเล่มหนึ่ง มีร่วมยาแบ่งเป็นช่อง ๆ ใส่ยาเม็ด มีขวดหัวน้ำมัน หรือผงยา การบูร น้ำมันเทียน ... ตามปกติแล้ว บุคคลที่เริ่มตั้งตนเป็นหมออาจไม่ได้รับผลสำเร็จในระยะ ๘ – ๑๐ ปีแรก แต่หลังจากนั้นไป อาศัยความเจตนาเข้าช่วยก็จะกลายเป็นหมอดีไปได้เหมือนกัน ... คนไทยมีหนังสือตำราแพทย์ดี ๆ อยู่หลายเล่มแปลจากภาษาบาลี บางเล่มกล่าวถึงส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เส้นโลหิตน้อย เส้นโลหิตใหญ่ บางเล่มกล่าวถึงสมุฏฐานของโรคและอาการไข้ ส่วนเล่มอื่น ๆ เป็นตำรับหรือตำราผสมยา ซึ่งส่วนมากก็มีที่ติ ๆ อยู่เหมือนกันและยืนยันว่าชะงัด เพราะใช้ตำรานี้เนื่องกันมาหลายศตวรรษแล้ว”

พ.ศ. 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงพยาบาลศิริราชเป็นสถานพยาบาลและบำบัดโรคทั้งแผนเดิมและแบบแผนตะวันตก และได้จัดตั้งโรงเรียนแพทยากรขึ้นด้วย ต่อมาในปี พ.ศ. 2440 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกโรงเรียนแพทยากรขึ้นเป็นโรงเรียนราชแพทยาลัย ให้เปิดการสอนทั้งแผนเดิมและแผนตะวันตก¹³ “วิธีการสอนในท้องนั้น โดยวิธีเล็คเชอร์ให้นักเรียนจดหัวข้อบางคราวก็แปลตำราให้นักเรียนจด วันหนึ่งสอน ๒ ชั่วโมงเท่านั้น มีอาจารย์ ๒ ท่าน คือ หมอยอร์ชสอนวิชาอนาโตมี ฟิสิโอโลยี เซอร์เยอรี แบคทีเรีย เมตีกา และหมออะดัมสอนสอนวิชาเรพาดิส สติศาสตร์ เคมี หมอยอร์ชสอนอาทิติยะละ ๓ - ๔ วัน หมออะดัมสอนอาทิติยะละ ๒ วันบ้าง ๓ วันบ้าง ผลัดเปลี่ยนกันในตอนบ่าย ตั้งแต่เรียนวิชาแพทย์แผนโบราณ แต่เวลาบ่าย ๒ โมงเป็นต้นไปจนถึง ๔ โมงเย็นจึงเลิก วิธีการสอนนั้นคล้ายลอกตำรา คือครูเอาตำราหลวงมาอ่านให้จดเอาไว้เป็นคู่มือของตน ไม่มีการอธิบาย นักเรียนไม่เข้าใจพากันเบื่อหน่าย ไม่มีใครสนใจเรียน มีผู้ขยันเรียนท่องตำรายาไทยได้เป็นสวดมนต์ สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรแพทย์แผนไทย ๒-๓ คน แต่ผู้สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรแพทย์แผนไทยไม่มีใครเข้าใจตำราเลย”¹⁴ แพทย์ที่สำเร็จการศึกษาทำการรักษาโดยวิธีทางแพทย์แผนตะวันตกกับการแพทย์แผนไทยร่วมกัน “พ.ศ. ๒๔๕๘ เมื่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชนารถนเรนทร ได้รับพระราชโองการโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มาดำรงตำแหน่งผู้บังคับบัญชาโรงเรียนราชแพทยาลัย ในครั้งนั้นได้ทรงแก้ไขและปรับปรุงหลักสูตร จัดระเบียบการสอนวิชาปรุงยา ในครั้งนั้นหลักสูตรการแพทย์แผนไทยในโรงเรียนราชแพทยาลัยยุติลง”¹⁵ และต่อมาก็ยกเลิกการให้บริการแพทย์แผนโบราณที่โรงพยาบาลศิริราชด้วย แต่ประชาชนทั่วไปก็ยังรักษาด้วยการแพทย์แผนโบราณกันอยู่

พระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสในตอนเริ่มต้นของพระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466⁵ ความว่า

“โดยที่การประกอบโรคศิลปะย่อมมีอิทธิพลอันสำคัญแก่สวัสดิภาพของประชาชน
โดยที่ ณ กาลบัดนี้ ในกรุงสยามยังไม่มีระเบียบบังคับควบคุมการประกอบกิจเช่นนี้ ปล่อยให้มหาชน
ปราศจากความคุ้มครองจากอันตราย อันเกิดแต่การประกอบแห่งผู้ที่ไร้ความรู้ และได้ฝึกหัด
และโดยที่ทรงพระราชดำริให้เห็นสมควรควบคุมวางระเบียบบังคับ และเลื่อนฐานะแห่งการประกอบ
โรคศิลปะให้สูงยิ่งขึ้นไป”

... มาตรา ๓

โรคศิลปะ หมายความว่า การบำบัดโรคทางยาและทางผ่าตัดรวมทั้งการผดุงครรภ์ การทำและรักษาฟัน การ
ปรุงหรือจำหน่ายยา การพยาบาล การนวด หรือการรักษาคนบาดเจ็บป่วยไข้ด้วยวิธีใด ๆ ...”

ผู้ที่ประกอบโรคศิลปะโดยไม่ได้ขึ้นทะเบียนและรับอนุญาตของสภาการแพทย์หรือไม่ได้ไปให้เจ้า
พนักงานลงบัญชีตราลงในใบสำคัญของตนก็ดี หรือยังขึ้นประกอบกิจในเมื่อต้องพักหรือเพิกถอนใบอนุญาต ก็
มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท หรือจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือทั้งจำทั้งปรับ

กฎเสนาบดี พ.ศ. 2472

กฎเสนาบดี ตามความในมาตรา 8 และมาตรา 16 แห่งพระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466¹⁶ แบ่ง
ผู้ประกอบโรคศิลปะเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแผนปัจจุบัน และประเภทแผนโบราณ

“(ก) ประเภทแผนปัจจุบัน คือผู้ประกอบโรคศิลปะโดยความรู้จากตำราอันเป็นหลักวิชาโดยสากล
นิยม ซึ่งดำเนินและจำเริญขึ้นอาศัยการศึกษาตรวจค้นและทดลองของผู้รู้ในทางวิทยาศาสตร์ทั่วโลก

ประเภทนี้จำแนกสาขาและลำดับชั้นดังนี้ คือ

สาขาแพทย์ทางยา ทางผ่าตัด ทางผดุงครรภ์ ผู้ทำและรักษาฟัน ผู้ปรุงหรือจำหน่ายยา หมอตำแย
ทั้งนี้ให้มีลำดับเป็นสองชั้น คือ ชั้น ๑ และชั้น ๒

สาขาการพยาบาล และสาขาการนวด ให้มีชั้นเดียว

(ข) ประเภทแผนโบราณ คือผู้ประกอบโรคศิลปะโดยอาศัยความสังเกตความชำนาญอันได้บอกเล่าสืบ
ต่อกันมาเป็นที่ยาวนานหรืออาศัยตำราอันมีมาแต่โบราณ มิได้ดำเนินไปในทางวิทยาศาสตร์

ประเภทนี้จำแนกสาขาและลำดับชั้นดังนี้ คือ

สาขาบำบัดโรคทางยา ให้มีลำดับสองชั้น คือ ชั้น ๑ และชั้น ๒

สาขาการปรุงหรือจำหน่ายยา หมอตำแยและหมอนวดให้มีชั้นเดียว

สาขาบำบัดโรคทางผ่าตัด การผดุงครรภ์ การทำและรักษาฟันและการพยาบาลนั้น ห้ามมิให้ขึ้น
ทะเบียนในประเภทแผนโบราณ”

พระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466⁵ เป็นกฎหมายควบคุมการประกอบวิชาชีพเกี่ยวกับการแพทย์
ฉบับแรกของประเทศไทย บัญญัติให้มีองค์กรควบคุมการประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวกับการแพทย์ เรียกว่า "สภา
การแพทย์" และเรียกการประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวกับการแพทย์ตามกฎหมายว่า "การประกอบโรคศิลปะ"
รูปแบบของสภาการแพทย์มีฐานะเป็นกรมหนึ่งในกระทรวงมหาดไทยซึ่งมีหน้าที่บังคับบัญชากรมสาธารณสุข
(ขณะนั้นกระทรวงสาธารณสุขมีฐานะเป็นกรม) ดังนั้น สภาการแพทย์จึงมีฐานะทางราชการเท่ากับกรม

สาธารณสุข มีลักษณะเป็นส่วนราชการของกระทรวงมหาดไทย และไม่เปิดโอกาสให้มี “สมาชิก” เข้าสังกัด เพราะในกฎหมายไม่มีบทบัญญัติว่าด้วยเรื่องของสมาชิกไว้เลย¹⁷

พระราชบัญญัติการควบคุมการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2479

พระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466⁵ มีผลบังคับใช้เป็นเวลา 13 ปีก็ได้มีการตราพระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2479⁶ กำหนดความรู้ในวิชาชีพของผู้มีสิทธิขึ้นทะเบียนและรับใบอนุญาตเป็นผู้ประกอบโรคศิลปะได้ตามมาตรา 15

“(๑) สำหรับผู้ประกอบโรคศิลปะแผนปัจจุบันชั้นหนึ่ง

(ก) มีปริญญาหรือประกาศนียบัตรสำหรับสาขานั้น ๆ ...

(๒) สำหรับผู้ประกอบโรคศิลปะแผนปัจจุบันชั้นสอง เป็นผู้ซึ่งได้รับการอบรมศึกษาในสาขาทันตกรรม, เภสัชกรรมหรือผดุงครรภ์จากโรงพยาบาลหรือสถานศึกษาใดของรัฐบาลหรือเทศบาลหรือสถานศึกษาอื่นใดในประเทศสยามซึ่งรัฐมนตรีได้กำหนดความรู้และเงื่อนไขอันควรให้ขึ้นทะเบียนได้ไว้ในกฎกระทรวง

...

(๔) สำหรับผู้ประกอบโรคศิลปะแผนโบราณ เป็นผู้ซึ่งได้รับการอบรมศึกษาจากผู้ประกอบโรคศิลปะแผนโบราณซึ่งได้ขึ้นทะเบียนและรับใบอนุญาตเป็นผู้ประกอบโรคศิลปะแล้วตามกำหนดเวลาและตามเงื่อนไขอันควรให้ขึ้นทะเบียนได้ซึ่งกำหนดไว้ในกฎกระทรวง”

การถ่ายทอดความรู้ทางการแพทย์แผนไทยตามพระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2479 เป็นการอบรมถ่ายทอดจากผู้ซึ่งได้รับการอบรมศึกษาจากผู้ประกอบโรคศิลปะแผนโบราณซึ่งได้ขึ้นทะเบียนและรับใบอนุญาตเป็นผู้ประกอบโรคศิลปะแล้วตามกำหนดเวลาและตามเงื่อนไขอันควรให้ขึ้นทะเบียนได้ซึ่งกำหนดไว้ในกฎกระทรวง กล่าวคือ เป็นการอบรมถ่ายทอดระหว่างครูผู้รับมอบตัวศิษย์ (ครู) กับผู้มอบตัวเป็นศิษย์ (ศิษย์)

โรงเรียนแพทย์แผนโบราณสำนักวัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2498 ตามคำริของท่านพระธรรมวโรดม เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนในขณะนั้น (ต่อมาทรงดำรงพระสมณศักดิ์เป็น สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 17) โดยเป็นโรงเรียนแพทย์แผนโบราณแห่งแรกที่ได้รับการรับรองวิทยฐานะจากกระทรวงศึกษาธิการ ปัจจุบันโรงเรียนเปิดสอนวิชาแพทย์โบราณ 4 สาขาได้แก่ เวชกรรมไทย เภสัชกรรมไทย ผดุงครรภ์ไทย รวมถึงการนวดแผนโบราณ หรือ “นวดวัดโพธิ์” ซึ่งเป็นที่ยอมรับและได้รับความนิยมทั้งในและต่างประเทศ¹⁸

การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณทั่วไป และการประกอบโรคศิลปะแผนโบราณแบบประยุกต์

พระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ (ฉบับที่ 9) พ.ศ. 2530¹⁹ “เหตุผลในการตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ เนื่องจากในปัจจุบันได้มีการศึกษาค้นคว้า และนำเอาหลักวิทยาศาสตร์มาใช้ในการประกอบโรคศิลปะแผนโบราณ จนทำให้การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณเจริญก้าวหน้าขึ้นมาก แต่พระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ พุทธศักราช ๒๔๗๙ ซึ่งบังคับใช้อยู่ในปัจจุบันกำหนดให้

ผู้ประกอบโรคศิลปะแผนโบราณต้องเป็นผู้ได้ขึ้นทะเบียนและรับอนุญาตแล้วตามกำหนดเวลา และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวงอันเป็นการจำกัดการศึกษาค้นคว้าของผู้ประกอบโรคศิลปะแผนโบราณในอันที่จะนำวิทยาการสมัยใหม่มาส่งเสริมความรู้ความสามารถในวิชาชีพนี้สมควรกำหนดให้มีการประกอบโรคศิลปะแผนโบราณแบบประยุกต์ ซึ่งศึกษาโดยอาศัยหลักวิทยาศาสตร์ประกอบและไม่ใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์การแพทย์เพื่อการวินิจฉัยและรักษานอกจากที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง”

ทำให้คำนิยามการแพทย์แผนโบราณ มี 2 แผน คือ แผนโบราณทั่วไป และแผนโบราณแบบประยุกต์

“การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณ หมายความว่า การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณทั่วไป และการประกอบโรคศิลปะแผนโบราณแบบประยุกต์

การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณทั่วไป หมายความว่า การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณซึ่งศึกษาโดยอาศัยความรู้จากตำราหรือการเรียนสืบต่อกันมา อันมิใช่การศึกษาตามหลักวิทยาศาสตร์

การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณแบบประยุกต์ หมายความว่า การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณซึ่งศึกษาโดยอาศัยหลักวิทยาศาสตร์และไม่ใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์การแพทย์เพื่อการวินิจฉัยและรักษานอกจากที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง และเป็นการศึกษาจากสถานศึกษาที่คณะกรรมการควบคุมการประกอบโรคศิลปะรับรอง”

พระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2479⁶ ได้มีพระราชบัญญัติตามมาทั้งสิ้น 10 ฉบับ จนถึงฉบับที่ 9 ในปี พ.ศ. 2530 เมื่อรวมประกาศคำสั่งของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ฉบับที่ 38 พ.ศ.2519 เข้าไปด้วย

พระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ (ฉบับที่ 9) พ.ศ. 2530 การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณแบ่งออกเป็น การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณทั่วไป สาขาเวชกรรม สาขาเภสัชกรรม และ สาขาการผดุงครรภ์ (ไม่มีสาขาการนวดไทย) ส่วนการประกอบโรคศิลปะแผนโบราณแบบประยุกต์ไม่มีสาขา อย่างไรก็ตาม โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพน (วัดโพธิ์) เปิดสอนวิชานวดแผนโบราณขึ้นครั้งแรกเมื่อปลายเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2505¹⁶

การอบรมถ่ายทอดความรู้การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณแบบประยุกต์เป็นการศึกษาจากสถานศึกษาที่คณะกรรมการควบคุมการประกอบโรคศิลปะรับรอง ศาสตราจารย์นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ปรมาจารย์ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มีความพยายามที่จะฟื้นฟูและพัฒนาแพทย์แผนไทย ในปี พ.ศ. 2523 โดยก่อตั้งมูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์แผนไทยเดิม²⁰ และในปี พ.ศ. 2525 ได้เปิดโรงเรียนเพื่อสอนการแพทย์แผนไทย ซึ่งขณะนั้นเรียกว่า โรงเรียนอายุรเวทวิทยาลัย (ชีวกโกมารภัจจ์) รวมทั้งเปิดคลินิกเพื่อให้การดูแลรักษาผู้ป่วยแบบแพทย์แผนไทย ต่อมาได้พัฒนาหลักสูตรเป็นการสอนในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง และในปี พ.ศ. 2546 หน่วยงานทั้งหมดได้โอนย้ายมาสังกัดคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล เรียกชื่อว่า สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์ ให้การศึกษาระดับปริญญาตรีการแพทย์แผนไทยประยุกต์บัณฑิต²¹

ขณะที่ประกอบโรคศิลปะแผนโบราณแบบทั่วไปยังคงเป็นการอบรมถ่ายทอดระหว่างครูผู้รับมอบตัวศิษย์ (ครู) กับผู้มอบตัวเป็นศิษย์ (ศิษย์)

พระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542⁷ ได้นิยามคำว่า "การแพทย์แผนไทย" แทน "การแพทย์แผนโบราณ" โดยนิยาม การแพทย์แผนไทยว่าเป็นการประกอบโรคศิลปะตามความรู้หรือตำราแบบไทยที่ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมาหรือตามการศึกษาจากสถานศึกษาที่คณะกรรมการรับรอง ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการอบรมถ่ายทอดความรู้จากครูผู้รับมอบตัวศิษย์กับผู้มอบตัวเป็นศิษย์ให้มาอยู่ในสถานศึกษาที่คณะกรรมการการประกอบโรคศิลปะรับรอง

การประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทยภายใต้พระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542 มี 4 ประเภท คือ เวชกรรมไทย เภสัชกรรมไทย การผดุงครรภ์ไทย และการนวดไทย (ประกาศเพิ่มในปี พ.ศ. 2544) และมีระเบียบคณะกรรมการวิชาชีพสาขาการแพทย์แผนไทย ว่าด้วยการอบรมหรือถ่ายทอดความรู้ การทดสอบความรู้ และการรับรองสถาบันหรือสถานพยาบาล พ.ศ. 2550 ตามมาตรา 33(1)(ก) มีข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนครูผู้รับมอบตัวศิษย์ การรับมอบตัวศิษย์ การอบรมและถ่ายทอดความรู้ การเปลี่ยนครูผู้รับมอบตัวศิษย์ การพ้นจากการเป็นศิษย์ การเพิกถอนหนังสือรับรองการเป็นครู การทดสอบความรู้ และการรับรองสถาบันหรือสถานพยาบาล กับการอบรมถ่ายทอดความรู้ในระดับปริญญาตรีจากสถานศึกษาที่คณะกรรมการการประกอบโรคศิลปะรับรอง ตามมาตรา 33(1)(ข) ซึ่งในปี พ.ศ. 2546 มหาวิทยาลัย 3 แห่ง ได้เปิดการศึกษาการแพทย์แผนไทยในระดับปริญญาตรี คือ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย และมหาวิทยาลัยรังสิต²² นอกจากนี้ยังมีหอพักบ้านที่ส่วนราชการรับรองและผ่านการประเมินตามเงื่อนไขของคณะกรรมการวิชาชีพสาขาการแพทย์แผนไทยตามมาตรา 33(1)(ค) ด้วย ส่วนการแพทย์แผนไทยประยุกต์ต้องศึกษาจากสถานศึกษาที่คณะกรรมการการประกอบโรคศิลปะรับรอง ตามมาตรา 33(2) ซึ่งใน พ.ศ. 2546 นั้นหน่วยงานทั้งหมดของโรงเรียนอายุรเวทวิทยาลัยชีวโกมาภจจ์ได้อินย้ายมาสังกัดคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล เรียกชื่อว่า "สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์" ให้การศึกษาระดับปริญญาตรีการแพทย์แผนไทยประยุกต์บัณฑิต¹⁹ ดังกล่าวแล้ว

การอบรมถ่ายทอดความรู้ในระดับปริญญาตรีมีประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง "หลักเกณฑ์การกำหนดชื่อปริญญา พ.ศ. 2549"²³ มีการกำหนดชื่อปริญญาวิชาชีพตามข้อ 5.2.1 (3) สาขาวิชาการแพทย์แผนไทย (Thai Traditional Medicine) ให้ใช้ชื่อปริญญาในระดับปริญญาตรีว่า การแพทย์แผนไทยบัณฑิต (Bachelor of Thai Traditional Medicine) สาขาวิชาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ ให้ใช้ชื่อในระดับปริญญาตรีว่า การแพทย์แผนไทยประยุกต์บัณฑิต (Bachelor of Applied Thai Traditional Medicine) ทำให้สถาบันอุดมศึกษาต้องตั้งชื่อปริญญาตามประกาศฯ จากแต่เดิมที่ใช้ชื่อ วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาการแพทย์แผนไทย หรือ สาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ หรือ สาขาการแพทย์แผนตะวันออก กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ พ.ศ. 2554 หรือ มคอ.1 สาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์²⁴ มีหมวดวิชาเฉพาะ พื้นฐานวิชาชีพ คือ ชีววิทยา เคมี องค์ประกอบทางเคมีในพืชสมุนไพร อนุกรมวิธานพืช และระเบียบวิธีวิจัย วิชาวิทยาศาสตร์การแพทย์พื้นฐานหรือปรีคลินิก คือ กายวิภาคศาสตร์ สรีรวิทยา พยาธิสรีรวิทยา ชีวเคมี จุลชีววิทยา เภสัชวิทยา และหมวดวิชาชีพ คือ เวชกรรมไทย เภสัชกรรมไทย การนวดไทย และการผดุงครรภ์ไทย

พระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556

พระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556¹ ได้แยกการประกอบโรคศิลปะสาขาแพทย์แผนไทยและการประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ออกจากพระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542 และมีนิยามดังนี้

“การแพทย์แผนไทย” หมายความว่า กระบวนการทางการแพทย์เกี่ยวกับการตรวจวินิจฉัย บำบัดรักษาหรือป้องกันโรคหรือการส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์การผดุงครรภ์การนวดไทยและให้หมายความรวมถึงการเตรียมการผลิตยาแผนไทยและการประดิษฐ์อุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ทั้งนี้ โดยอาศัยความรู้หรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา “วิชาชีพการแพทย์แผนไทย” หมายความว่า วิชาชีพที่เกี่ยวกับการประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยและการประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์

วิชาชีพการแพทย์แผนไทย หมายความว่า วิชาชีพที่เกี่ยวกับการประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยและการประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์”

การอบรมถ่ายทอดความรู้เพื่อขึ้นทะเบียนและรับใบอนุญาตเป็นผู้ประกอบวิชาชีพ จำแนกได้ดังนี้

“มาตรา ๑๒ สมาชิกสภาการแพทย์แผนไทยต้องมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามดังต่อไปนี้

(๑) มีอายุไม่ต่ำกว่ายี่สิบปีบริบูรณ์

(๒) มีความรู้ในวิชาชีพการแพทย์แผนไทยดังต่อไปนี้

(ก) ได้รับการฝึกอบรมจากสถาบันหรือสถานพยาบาลที่สภาการแพทย์แผนไทยรับรองโดยมีผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยซึ่งได้รับอนุญาตให้ถ่ายทอดความรู้เป็นผู้ให้การอบรมและต้องสอบผ่านความรู้ตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับสภาการแพทย์แผนไทยหรือ

(ข) ได้รับปริญญาหรือประกาศนียบัตรเทียบเท่าปริญญาสาขาการแพทย์แผนไทยหรือสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์จากสถาบันการศึกษาที่สภาการแพทย์แผนไทยรับรองและต้องสอบผ่านความรู้ตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับสภาการแพทย์แผนไทยหรือ

(ค) เป็นผู้มีส่วนราชการรับรองความรู้การแพทย์พื้นบ้านไทยโดยผ่านการประเมินหรือการสอบตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับสภาการแพทย์แผนไทย”

การอบรมถ่ายทอดความรู้ตามมาตรา 12(2)(ก) มีการฝึกอบรมจากสถาบันหรือสถานพยาบาลทั้งที่อยู่ในระบบและนอกระบบซึ่งสถานศึกษาเอกชนที่มีนักเรียนรวมกันเกินกว่าเจ็ดคนก็ต้องอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2551 ด้วย อย่างไรก็ตาม การอบรมถ่ายทอดความรู้ตามมาตรา 12(2)(ก) ก็มีการเรียนการสอนในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงในสถานศึกษาภาครัฐและปริญญาตรีในภาคเอกชนด้วย หลักสูตรการแพทย์แผนไทยทั้ง 4 ด้าน คือ เวชกรรมไทย เภสัชกรรมไทย การนวดไทย และการผดุงครรภ์ไทย ใช้เวลาเรียนกลุ่มรายวิชาพื้นฐานวิชาชีพ กลุ่มวิชาชีพ 500 400 300 และ 200 ชั่วโมง ตามลำดับ โดยเมื่อรวมกลุ่มการฝึกประสบการณ์วิชาชีพของแต่ละด้านแล้วก็จะใช้เวลาเรียนรวมทั้งสิ้น 1,200 800 800 และ 400 ชั่วโมง ตามลำดับ สถาบันหรือสถานพยาบาลที่ขอรับการอบรมถ่ายทอดความรู้ต้องมีครูแพทย์แผนไทยที่ได้รับการอบรมครูแพทย์แผนไทยและได้รับใบครูแพทย์แผนไทยจากสภาการแพทย์แผนไทยเป็นผู้ให้การอบรมถ่ายทอดความรู้

การอบรมถ่ายทอดความรู้ตามมาตรา 12(2)(ข) สาขาการแพทย์แผนไทย นอกจากหลักสูตรการแพทย์แผนไทยบัณฑิตซึ่งเป็นปริญญาวิชาชีพจะต้องได้รับการรับรองจากสภาการแพทย์แผนไทยโดยผ่านการเสนอรับรองจากคณะกรรมการวิชาชีพการแพทย์แผนไทย และ หลักสูตรการแพทย์แผนไทยประยุกต์บัณฑิตโดยผ่านการเสนอรับรองจากคณะกรรมการวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์ หลักสูตรระดับปริญญาตรียังต้องเสนอสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) รับทราบอีกด้วย ในปี พ.ศ. 2560 มีประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2560 หรือ มคอ. 1 สาขาการแพทย์แผนไทย²⁵ ซึ่งจัดเป็นปริญญาวิชาชีพ 4 ปี มีวิชาพื้นฐานวิทยาศาสตร์ คือ ชีววิทยา เคมี องค์กรประกอบทางเคมีในพืชสมุนไพร อนุกรมวิธานพืช และระเบียบวิธีวิจัย หมวดพื้นฐานวิทยาศาสตร์การแพทย์หรือปรีคลินิก คือ กายวิภาคศาสตร์ สรีรวิทยา พยาธิสรีรวิทยา ชีวเคมี จุลชีววิทยา และเภสัชวิทยา วิชาพื้นฐานการแพทย์แผนไทย กับวิชาชีพครอบคลุม 4 กลุ่มวิชา คือ เวชกรรมไทย เภสัชกรรมไทย การนวดไทย และการฝังเข็มไทย เช่น เวชกรรมไทย ทฤษฎีการแพทย์แผนไทยก็มีสาระสำคัญของคัมภีร์แพทย์แผนไทย หลักสูตรในระดับปริญญาตรี ยังต้องปฏิบัติตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2558²⁶ และ ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง แนวทางการบริหารเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับอุดมศึกษา พ.ศ. 2558²⁷ ปัจจุบัน สกอ. สังกัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

การรับรองความรู้การแพทย์พื้นบ้านไทยโดยผ่านการประเมินหรือการสอบตามมาตรา 12(2)(ค) ตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับสภาการแพทย์แผนไทย

การศึกษาการแพทย์แผนไทย ตามพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556 ดังแสดงในภาพที่ 1

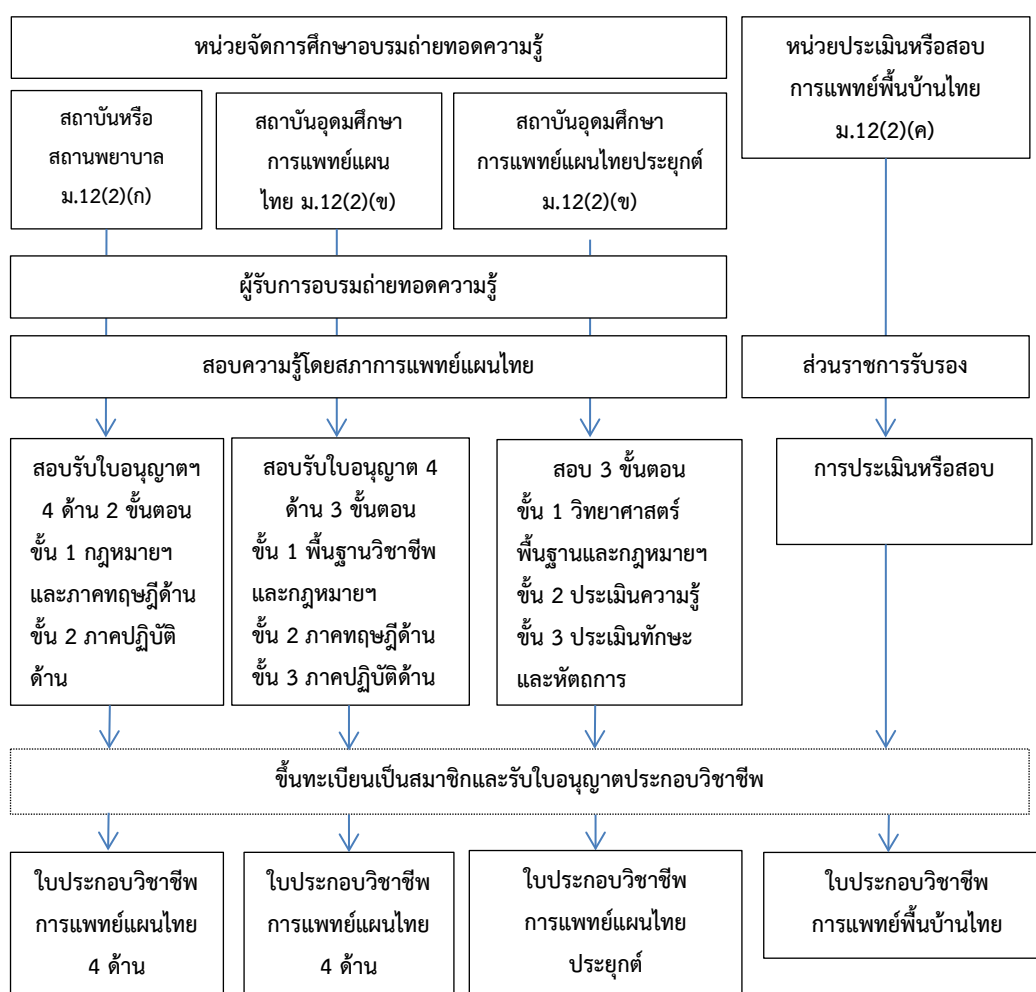
หลักสูตรการฝึกอบรม

หลักสูตรการฝึกอบรมที่ไม่สามารถนำไปขึ้นทะเบียนเป็นสมาชิกและขอรับใบอนุญาตเป็นผู้ประกอบวิชาชีพกับสภาการแพทย์แผนไทยได้ แต่เป็นหลักสูตรที่สภาการแพทย์แผนไทยรับรอง ได้แก่ ผู้ช่วยแพทย์แผนไทย 372 ชั่วโมง หลักสูตรผู้ช่วยแพทย์แผนไทย 330 ชั่วโมง และหลักสูตรการแพทย์พื้นบ้านไทย : การตอกเส้น 100 ชั่วโมง

การประกันคุณภาพการศึกษา

จำนวนสถาบันหรือสถานพยาบาลซึ่งได้รับอนุญาตให้ถ่ายทอดความรู้สำหรับการฝึกอบรมในวิชาชีพการแพทย์แผนไทยตามพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทยพ.ศ. 2556 เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2564 มี 94 แห่ง จำนวนสถาบันที่จัดการศึกษาระดับปริญญาหรือประกาศนียบัตรเทียบเท่าปริญญา สาขาการแพทย์แผนไทย เมื่อ วันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2565 มี 24 แห่ง จำนวนสถาบันที่จัดการศึกษาระดับปริญญาหรือประกาศนียบัตรเทียบเท่าปริญญาสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2564 มี 12 แห่ง²⁸

การจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยตามมาตรา 12(2)(ข) ทั้งสาขาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์แผนไทยประยุกต์ มีการประกันคุณภาพภายในระดับหลักสูตรตามประกาศคณะกรรมการคุณภาพภายในระดับอุดมศึกษา เรื่องหลักเกณฑ์และแนวปฏิบัติที่เกี่ยวกับการประกันคุณภาพภายใน ระดับอุดมศึกษา พ.ศ. 2557 เกณฑ์การประกันคุณภาพเครือข่ายมหาวิทยาลัยอาเซียน (ASEAN University Network-Quality Assurance : AUN-QA) และ ระบบการตรวจประเมินคุณภาพตามระบบประกันคุณภาพ (Council of the University Presidents of Thailand Quality Assurance : CUPT QA) นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยในกลุ่มราชภัฏยังมีการประกันคุณภาพภายในระดับอุดมศึกษาตามคู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน ระดับอุดมศึกษา กลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ. 2562 สภาการแพทย์แผนไทยมีข้อบังคับให้คณะกรรมการวิชาชีพการแพทย์แผนไทยหรือคณะกรรมการวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์อาจกำหนดเวลาการติดตามหรือการตรวจเยี่ยมสถาบันแต่ละแห่งเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษาตามความจำเป็นและเหมาะสม ส่วนมาตรา 12(2)(ก) คณะกรรมการวิชาชีพการแพทย์แผนไทยติดตามผลการดำเนินงานของสถาบันหรือสถานพยาบาลที่ได้รับการรับรองแล้ว

ภาพที่ 1 การศึกษาการแพทย์แผนไทย ตามพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556

กฎหมายที่เกี่ยวข้องในการประกอบวิชาชีพ

การเป็นผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ต้องมีความรู้ในวิชาชีพจากการศึกษาหรือเสนอชื่อจากสถาบันที่สภาการแพทย์แผนไทยรับรอง แล้วผ่านการสอบหรือประเมินความรู้เพื่อขึ้นทะเบียนสมาชิกและขอรับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพจากสภาการแพทย์แผนไทย และเมื่อจะประกอบวิชาชีพก็มีความหมายที่เกี่ยวข้องในการประกอบวิชาชีพ ได้แก่ พระราชบัญญัติสถานพยาบาล พ.ศ. 2541²⁹ ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยและผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์สามารถเป็นผู้ดำเนินการและเป็นผู้ประกอบวิชาชีพในสถานพยาบาลตามประเภทที่สอดคล้องกับใบประกอบวิชาชีพของตน กรณีของพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510³⁰ ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยและผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์ก็สามารถเป็นผู้มีหน้าที่ปฏิบัติเกี่ยวกับยาแผนโบราณในสถานที่ผลิต ขาย ส่งหรือนำเข้ามาในราชอาณาจักร ส่วนพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562⁴ ผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยและผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์ก็สามารถเป็นผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการเช่นกัน

เกณฑ์มาตรฐานและกรรมวิธีการแพทย์แผนไทย เป็นไปตามประกาศสภาการแพทย์แผนไทย เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานและกรรมวิธีการแพทย์แผนไทยผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยตามพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556³¹ เกณฑ์มาตรฐานและกรรมวิธีการแพทย์แผนไทยประยุกต์เป็นไปตามประกาศคณะกรรมการการประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์ เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์ พ.ศ. 2560³²

คุณสมบัติที่สำคัญในการเข้าสู่ตำแหน่งแพทย์แผนไทยในระบบบริการสาธารณสุขของรัฐ สำนักงานข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) กำหนดให้ต้องเป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีสาขาการแพทย์แผนไทย หรือสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ มีใบประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยด้านเวชกรรมไทย หรือ ใบประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์ แล้วแต่กรณี

สรุปและอภิปรายผล

การอบรมถ่ายทอดความรู้ในการแพทย์แผนไทยเริ่มจากการสืบทอดในวงศ์ตระกูล การศึกษาด้วยตนเอง การมอบตัวศิษย์ และเป็นการศึกษาจากสถาบันที่ให้การอบรมถ่ายทอดความรู้ ปัจจุบัน สภาการแพทย์แผนไทยมีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมการประกอบวิชาชีพ กำหนดเกณฑ์การอบรมถ่ายทอดความรู้ ตามพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556 ประกอบไปด้วยความรู้ตามมาตรา 12(2)(ก) ได้รับการฝึกอบรมจากสถาบันหรือสถานพยาบาลที่สภาการแพทย์แผนไทยรับรองโดยมีผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยซึ่งได้รับอนุญาตให้ถ่ายทอดความรู้เป็นผู้ให้การอบรมและต้องสอบผ่านความรู้ตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับสภาการแพทย์แผนไทย และ มาตรา 12(2)(ข) ได้รับปริญญาหรือประกาศนียบัตรเทียบเท่าปริญญาสาขาการแพทย์แผนไทยหรือสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์จากสถาบันการศึกษาที่สภาการแพทย์แผนไทยรับรองและต้องสอบผ่านความรู้ตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับสภาการแพทย์แผนไทย สำหรับมาตรา 12(2)(ค) กำหนดให้มีการประเมินจากหมอพื้นบ้านเป็นผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์ไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย

ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยมีความหลากหลายตั้งแต่การแพทย์พื้นบ้านโดยหมอพื้นบ้านที่คนในชุมชนยอมรับ การแพทย์พื้นบ้านมีวิธีการรักษาจัดเป็นประเภทได้เป็นจำนวนมากซึ่งขณะปัจจุบันยังไม่มีกรมประเพณีเป็นผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้านไทย สำหรับการเป็นผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านเวชกรรมไทย ด้านเภสัชกรรมไทย ด้านการนวดไทย และด้านการผดุงครรภ์ไทย มีการอบรมถ่ายทอดความรู้ทั้งในสถาบันหรือสถานพยาบาลไปจนถึงสถาบันการศึกษาระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา ขณะที่การประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์อยู่ในสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาเท่านั้น บนความแตกต่างของข้อกำหนดกับข้อเท็จจริงของเกณฑ์มาตรฐานและกรรมวิธีในการประกอบวิชาชีพ กับเนื้อหาหลักสูตร การประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยและการประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์จะยังคงสับสนจุดต่างอย่างนี้ต่อไป หรือรักษาจุดรวมที่จะให้การแพทย์แผนไทยในระดับอุดมศึกษาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในอนาคต

อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยก็ต้องมีหลักฐานเชิงประจักษ์ทางการแพทย์ (Evidence Based Medicine) ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาวิชาชีพให้เป็นที่ยอมรับ ซึ่งล้วนต้องใช้วิทยาการสมัยใหม่ที่ทั้งสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการเรียนการสอนสาขาการแพทย์แผนไทย และสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี ที่มีรายวิชาด้านวิทยาศาสตร์พื้นฐาน (ปรีคลินิก) ที่เป็นศาสตร์ตะวันตก กับด้านวิชาชีพตามคัมภีร์การแพทย์แผนไทยที่มีคำศัพท์ภาษาบาลีและยังใช้การท่องจำเช่นในอดีต แม้ว่าในปี พ.ศ. 2536 ได้มีโครงการตำราแพทย์แผนไทยระยะที่สอง เพื่อตีความให้เป็นสำนวนปัจจุบันสามารถอธิบายได้ตามสรีรศาสตร์และกายวิภาคศาสตร์ให้ชัดเจนและเข้าใจง่าย คือตำราการแพทย์แผนไทยเดิม (แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์) ฉบับพัฒนา²⁰ หลักฐานเชิงประจักษ์ทางการแพทย์นั้นต้องใช้การวิจัย เครื่องมือและอุปกรณ์วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่อยู่นอกเหนือภูมิปัญญาดั้งเดิมด้วยกันทั้งสิ้น การประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยจะเป็นไปตามรูปแบบการแพทย์อายุเวทของอินเดียที่มีหน่วยงานระดับกระทรวง the Ministry of AYUSH (Ayurveda, Yoga and Naturopathy, Unani, Siddha and Homeopathy) ออกกฎระเบียบภายใต้การควบคุมของ The Central Council of Indian Medicine³³ หรือ การแพทย์แผนจีน³⁴ ขณะที่การแพทย์คัมโป (Kampo Medicine) ของประเทศญี่ปุ่นที่ยังมีการใช้ยาคัมโปแต่วิชาการแพทย์คัมโปก็ได้ผนวกเข้าอยู่ในหลักสูตรของวิทยาลัยแพทย์และเภสัชปัจจุบัน โดยไม่มีผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์คัมโปแล้ว³⁵ ทิศทางการปรับเปลี่ยนการประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยในอนาคตย่อมต้องมีการศึกษาโดยรอบคอบ ทั้งโดยสภาการแพทย์แผนไทยและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง

เอกสารอ้างอิง

1. พระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 130, ตอนที่ 10 ก (ลงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2556).
2. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134, ตอนที่ 40 ก (ลงวันที่ 6 เมษายน 2560).

3. คณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ. ประกาศ เรื่อง ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561 - 2580). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 135, ตอนที่ 82 ก (ลงวันที่ 13 ตุลาคม 2561).
4. พระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 136, ตอนที่ 56 ก (ลงวันที่ 30 เมษายน 2562).
5. พระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 40 ตอนที่ 136 (ลงวันที่ 16 พฤศจิกายน 2466).
6. พระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2479. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 54 หน้า 160 (ลงวันที่ 26 เมษายน 2480).
7. พระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 39 ก (ลงวันที่ 18 พฤษภาคม 2542).
8. มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร. โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 18 / เรื่องที่ 6 ภาษา และอักษรไทย/อักษรไทยสมัยสุโขทัย [อินเทอร์เน็ต]. [วันที่ปรับปรุง 2538; วันที่อ้างอิง 2566 มกราคม 24]. เข้าถึงได้จาก <https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=18&chap=6&page=t18-6-infodetail01.html>
9. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). MEMORY OF THE WORLD REGISTER The Epigraphic Archives of Wat Pho (Thailand) Ref N° 2010-16 [Internet]. [updated n.d.; cited 2023 January 24]. Available from: https://en.unesco.org/sites/default/files/thailand_epigraphic.pdf
10. เสมียนอารีย์. ศิลปวัฒนธรรม: แอนนา กับเจ้าจอมในพระเจ้ากรุงสยาม สตรีอังกฤษผู้ทรงอิทธิพลต่อราชสำนัก [อินเทอร์เน็ต]. กรุงเทพฯ: มติชน; [วันที่ปรับปรุง 2565 มกราคม 18; วันที่อ้างอิง 2566 มกราคม 24]. เข้าถึงได้จาก : https://www.silpa-mag.com/history/article_47064
11. กระทรวงศึกษาธิการ. การศึกษาไทยในอดีต [อินเทอร์เน็ต]. [วันที่ปรับปรุง ม.ป.ป.; วันที่อ้างอิง 2566 มกราคม 24]. เข้าถึงได้จาก : <https://www.moe.go.th/education-history/>
12. ฌอง แบปติสต์ ปาลเลอกัวซ์. บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม : (Memoire sur la Mission de Siam) / แปลโดย เพ็ญฤทัย วาสบุญมา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร; 2547.
13. มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร. โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องที่ ๘ การแพทย์แผนไทย [อินเทอร์เน็ต]. [วันที่ปรับปรุง ม.ป.ป.; วันที่อ้างอิง 2566 มกราคม 24]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=33&chap=8&page=chap8.htm>

14. สถาบันการแพทย์แผนไทย. บุรพาจารย์และผู้มีคุณูปการต่อการแพทย์แผนไทย. สำนักงานกิจการโรงพยาบาลองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก; 2549.
15. ประทีป ชุมพล. ประวัติศาสตร์การแพทย์แผนมูลนิธิไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน; 2545. หน้า 166-167.
16. กฎเสนาบดี ตามความในมาตรา 8 และมาตรา 16 แห่งพระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 46, ตอนที่ 56 ก (ลงวันที่ 12 มิถุนายน 2572).
17. แพทยสภา. ประวัติความเป็นมาของแพทยสภา. [อินเทอร์เน็ต]. [วันที่ปรับปรุง ม.ป.ป.; วันที่อ้างถึง 2565 มกราคม 24]. เข้าถึงได้จาก : [htmlhttps://www.tmc.or.th/about.php](https://www.tmc.or.th/about.php)
18. ปรีดา ตั้งตรงจิตร. วิชาพื้นฐานเกี่ยวกับการนวดไทย ใน ประวัติโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพน (วัดโพธิ์). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: นำอักษรการพิมพ์; 2548.
19. พระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ (ฉบับที่ 9) พ.ศ. 2530. ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 104 ตอน 220 หน้า 4 (ลงวันที่ 2 พฤศจิกายน 2530).
20. มูลนิธิฟื้นฟูและส่งเสริมการแพทย์แผนไทยเดิม อายุรเวทวิทยาลัย (ชีวกโกมารภัจจ์). ตำราการแพทย์แผนไทยเดิม (แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์) ฉบับพัฒนา ตอนที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. โรงพิมพ์สไทย; 2541.
21. คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล. การแพทย์แผนไทยประยุกต์ศิริราช: ประวัติภาควิชา [อินเทอร์เน็ต]. [วันที่ปรับปรุง 2560; วันที่อ้างถึง 2566 มกราคม 24]. เข้าถึงได้จาก : <https://www.si.mahidol.ac.th/th/department/thaimed/thai/orgz.center.html>
22. สถาบันการแพทย์แผนไทย. รับรองสถาบัน/คู่มือ [อินเทอร์เน็ต]. [วันที่ปรับปรุง 2563; วันที่อ้างถึง 2566 มกราคม 24]. เข้าถึงได้จาก: <https://thaimed.or.th/สถาบันผ่านการรับรอง-ประ/>
23. กระทรวงศึกษาธิการ. ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง หลักเกณฑ์การกำหนดชื่อปริญญา พ.ศ. 2549. ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 123 ตอนที่ 54 ง หน้า 98 (ลงวันที่ 20 มีนาคม 2549).
24. กระทรวงศึกษาธิการ. ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ พ.ศ. 2554. (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 129 ตอนพิเศษ 24 ง (ลงวันที่ 23 มีนาคม 2555).
25. กระทรวงศึกษาธิการ. ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2560. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134 ตอนพิเศษ 271 ง (ลงวันที่ 6 พฤศจิกายน 2560).
26. กระทรวงศึกษาธิการ. ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2558. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132 ตอนพิเศษ 295 ง (ลงวันที่ 13 พฤศจิกายน 2558).
27. กระทรวงศึกษาธิการ. ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง แนวทางการบริหารเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับอุดมศึกษา พ.ศ. 2558. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132 ตอนพิเศษ 295 ง (ลงวันที่ 13 พฤศจิกายน 2558).

28. สภาการแพทย์แผนไทย. รับรองสถาบัน/คู่มือ - แพทย์แผนไทย กลุ่ม ก - แพทย์แผนไทย กลุ่ม ข - แพทย์แผนไทยกลุ่ม (ประยุกต์) [อินเทอร์เน็ต]. 2020 [วันที่อ้างถึง 2566 มกราคม 24]. เข้าถึงได้จาก: <https://thaimed.or.th/#>
29. สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. พระราชบัญญัติสถานพยาบาล พ.ศ. 2541 [อินเทอร์เน็ต]. [วันที่ปรับปรุง 2559 ธันวาคม 23; วันที่อ้างถึง 2566 มกราคม 24]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.krisdika.go.th/librarian/get?sysid=680725&ext=htm>
30. สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 [อินเทอร์เน็ต]. [วันที่ปรับปรุง 2562 เมษายน 25; วันที่อ้างถึง 2566 มกราคม 24]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.krisdika.go.th/librarian/get?sysid=305008&ext=pdf>
31. สภาการแพทย์แผนไทย. ประกาศสภาการแพทย์แผนไทย เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานและกรรมวิธีการแพทย์แผนไทยผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยตามพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทยพ.ศ. 2556. ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 137 ตอนพิเศษ 162 ง หน้า 27 (ลงวันที่ 15 กรกฎาคม 2563).
32. สภาการแพทย์แผนไทย. ประกาศคณะกรรมการการประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์ เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์ พ.ศ. 2560. ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 134 ตอน 284 ง หน้า 12 (ลงวันที่ 21 พฤศจิกายน 2560).
33. Ministry of Ayush, Government of India. Education; [Updated 2021 Nov 29; cited 2023 Jan 24]. Available from: <https://main.ayush.gov.in/education/>
34. Xue P, Zhan T, Yang G, Farella GM, Robinson N, Yang AW, Liu, J. Comparison of Chinese medicine higher education programs in China and five Western countries. *Journal of Traditional Chinese Medical Sciences*. 2015; 2(4 October 2015); 227-234.
35. Arai M, Katai S, Muramatsu S, Namiki T, Hanawa T, Izumi S. Current status of Kampo medicine curricula in all Japanese medical schools. *BMC Complement Altern Med*. 2012; Nov 2;12:207. doi:10.1186/1472-6882-12-207.